

Солодка І. В.,*кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри конституційного,
адміністративного та фінансового права
Хмельницького університету управління
та права імені Леоніда Юзькова*ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5916-3774>

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ МІНІМІЗАЦІЇ ВПЛИВУ КОРУПЦІЇ НА РЕАЛІЗАЦІЮ ПРАВ ЛЮДИНИ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню конституційно-правових механізмів мінімізації впливу корупції на реалізацію прав людини в Україні. Метою роботи є розкриття поняття та системи таких механізмів, а також визначення шляхів їх удосконалення з урахуванням процесів європейської інтеграції. Обґрунтовано, що корупція становить безпосередню загрозу конституційним правам і свободам людини, оскільки деформує діяльність органів публічної влади, підриває рівність громадян перед законом, право на судовий захист та можливість реалізації соціальних і економічних прав. З огляду на це запобігання корупції розглянуто не лише як складову державної політики, а і як конституційно-правову передумову ефективного здійснення прав людини.

Проаналізовано нормативну основу антикорупційної діяльності держави, зокрема положення Конституції України, Закону України «Про запобігання корупції», а також міжнародні зобов'язання України, що випливають із Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції та актів Ради Європи. Особливу увагу приділено конституційному виміру антикорупційної політики через призму юриспруденції Конституційного Суду України. На прикладі Рішення Конституційного Суду України від 27 жовтня 2020 року № 13-р/2020 показано, що конституційно-правові механізми здатні як захищати права людини від корупційних зловживань, так і, за неналежного застосування, послаблювати відповідні гарантії. Досліджено способи відновлення балансу між захистом прав людини та цілями запобігання корупції, у тому числі шляхом законодавчого реагування та з урахуванням висновків Європейської комісії «За демократію через право».

Зроблено висновок про необхідність узгодження конкуруючих конституційних цінностей – публічного інтересу у прозорості, приватності суб'єктів декларування, незалежності судової влади та невідворотності відповідальності – на засадах пропорційності. Сформульовано пропозиції щодо удосконалення конституційно-правових механізмів мінімізації впливу корупції на реалізацію прав людини в умовах євроінтеграційного поступу України.

Ключові слова: конституційно-правові механізми, корупція, забезпечення прав людини, запобігання корупції, конституційний контроль, Конституційний Суд України, електронне декларування, європейська інтеграція.

Постановка проблеми. Корупція в сучасних умовах перестала сприйматися виключно як економічне чи управлінське явище і дедалі частіше осмислюється як пряма загроза реалізації прав людини. Спотворюючи діяльність органів публічної влади,

вона підриває засадничі конституційні цінності – рівність громадян перед законом (стаття 24 Конституції України), право на судовий захист (стаття 55), доступ до публічних послуг, а також соціальні та економічні права, гарантовані статтями 46, 48, 49 Основного Закону [1]. Там, де рішення посадової особи зумовлене неправомірною вигодою, а не законом, особа фактично позбавляється рівного і справедливого ставлення держави, що становить суттєве порушення її прав. Відтак протидія корупції набуває конституційно-правового виміру: вона постає не лише інструментом захисту державних інтересів, а й передумовою ефективної реалізації прав і свобод людини.

Такий підхід узгоджується з міжнародними зобов'язаннями України. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції [2] та Кримінальна конвенція Ради Європи про боротьбу з корупцією [3] розглядають запобігання корупції як складник верховенства права та захисту прав людини, зобов'язуючи держави створювати дієві превентивні механізми. Виконуючи ці зобов'язання, Україна з 2014 року сформувала розгалужену антикорупційну інфраструктуру, ядром якої став Закон України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII, що запровадив систему фінансового контролю, електронне декларування та спеціалізовані інституції запобігання і протидії корупції [4].

Конституційно-правова природа цих механізмів набула гострої актуальності тоді, коли антикорупційне регулювання зіткнулося з конституційним контролем. Показовим є Рішення Конституційного Суду України від 27 жовтня 2020 року № 13-р/2020, ухвалене за конституційним поданням 47 народних депутатів України, яким низку положень Закону № 1700-VII та статтю 366-1 Кримінального кодексу України було визнано такими, що суперечать Конституції України [5]. Наслідки виявилися системними: під загрозою опинилися відкритість реєстру декларацій, повноваження Національного агентства з питань запобігання корупції та кримінальна відповідальність за недостовірне декларування. Наведений приклад продемонстрував подвійну роль конституційно-правових механізмів: вони здатні як захищати права людини від корупційних зловживань, так і, за неналежного застосування, послаблювати запобіжники, покликані ці права гарантувати.

Відновлення балансу відбувалося вже засобами законодавця через Закон України від 4 грудня 2020 року № 1074-IX, яким криміналізацію недостовірного декларування було поновлено (статті 366-2, 366-3 Кримінального кодексу України) [6],

а також з урахуванням термінового висновку Європейської комісії «За демократію через право» (Венеційської комісії), що застерегла від руйнування конституційного контролю, водночас рекомендувавши відновити відповідальність і повноваження антикорупційних органів [7].

Актуальності проблемі додає європейський інтеграційний контекст, оскільки спроможність держави мінімізувати вплив корупції на реалізацію прав людини є однією з умов реалізації Україною статусу кандидата на членство в Європейському Союзі, а верховенство права та дієві антикорупційні гарантії становлять критерій оцінювання поступу держави. За таких обставин наукове осмислення саме конституційно-правових механізмів мінімізації впливу корупції на реалізацію прав людини набуває не лише теоретичного, а й прикладного значення.

Стан дослідження. Проблематика конституційно-правового забезпечення прав людини та протидії корупції має вагомий доктринальний підґрунтя, проте розроблялася переважно в межах окремих, відносно самостійних напрямів. Загальнотеоретичні та конституційно-правові засади прав людини, механізму їх гарантування і конституційного контролю висвітлено у працях таких учених, як П. Рабінович, М. Козюбра, О. Скрипнюк, В. Колісник, А. Крусян, О. Марцеляк, С. Шевчук. Правову природу корупції, систему запобігання і протидії їй, адміністративно- та кримінально-правові механізми відповідальності досліджували М. Мельник, О. Дудоров, Д. Заброра, В. Трепак, Є. Невмержицький. Конституційний вимір антикорупційної політики та правові наслідки Рішення Конституційного Суду України № 13-р/2020 стали предметом окремих наукових розвідок і фахових висновків, зокрема аналітичних оцінок Венеційської комісії [7].

Водночас доводиться констатувати, що проблематика саме конституційно-правових механізмів мінімізації впливу корупції на реалізацію прав людини – на перетині антикорупційної та правозахисної функцій держави, з урахуванням досвіду конституційної кризи 2020 року та вимог європейської інтеграції – залишається дослідженою фрагментарно й потребує системного опрацювання. Наведене й актуалізує обрання теми наукового дослідження.

Мета статті полягає у розкритті поняття та системи конституційно-правових механізмів мінімізації впливу корупції на реалізацію прав людини, а також у визначенні шляхів їх удосконалення з урахуванням процесів європейської інтеграції.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких завдань: розкрити зміст і співвідношення понять «корупція», «права людини» та «конституційно-правовий механізм» у межах досліджуваної проблематики; визначити систему конституційно-правових механізмів мінімізації впливу корупції на реалізацію прав людини та охарактеризувати їх складники; з'ясувати конституційний вимір антикорупційної політики України через призму функціонування Конституційного Суду України, зокрема правових позицій, сформульованих у Рішенні від 27 жовтня 2020 року № 13-р/2020 [5]; виявити колізії між захистом прав людини та цілями запобігання корупції і розкрити роль принципу пропорційності в їх узгодженні; окреслити вплив вимог європейської інтеграції на зміст і спрямованість зазначених механізмів; обґрунтувати пропозиції щодо їх удосконалення в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. У правовому вимірі корупція має нормативно закріплене визначення: згідно із Законом України «Про запобігання корупції» вона розуміється як використан-

ня особою наданих їй службових повноважень чи пов'язаних із ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи обіцянки або пропозиції її надання, а так само надання неправомірної вигоди для схвалення особи до протиправного використання службових повноважень [4]. Міжнародно-правові акти, передусім Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції, доповнюють це розуміння, розглядаючи корупцію як багатоаспектне явище, що охоплює як публічну, так і приватну сферу, та вимагаючи від держав запровадження превентивних і репресивних заходів [2]. Спільним для цих підходів є те, що корупція завжди становить відхилення від правомірного здійснення публічної влади, вона підмінює загальний інтерес, задля якого влада існує, приватною вигодою.

Саме така підміна і робить корупцію безпосередньою загрозою правам людини. Відповідно до статті 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави; статтею 8 закріплено принцип верховенства права [1]. Корупція нівелює обидві засади. Коли доступ до публічної послуги, судового захисту чи адміністративного рішення фактично зумовлюється неправомірною вигодою, порушується гарантована статтею 24 Конституції України рівність громадян перед законом, а декларований статтею 55 судовий захист прав і свобод перетворюється на формальність. Відтак вплив корупції на права людини виявляється щонайменше у двох площинах – безпосередній та системній.

Безпосередній вплив полягає в тому, що корупційне діяння прямо позбавляє конкретну особу можливості реалізувати належне їй право або примушує «оплачувати» те, що держава зобов'язана надати безоплатно чи на рівних підставах. Системний вплив є опосередкованим, але не менш небезпечним, оскільки усталена корупційна практика знецінює довіру до інститутів публічної влади, відволікає ресурси від фінансування соціальних і економічних прав, гарантованих статтями 46, 48, 49 Конституції України, та підриває здатність держави виконувати позитивні зобов'язання щодо їх забезпечення [1]. З огляду на це запобігання корупції не може розглядатися лише як складник правоохоронної діяльності – воно є водночас функцією правозахисною, спрямованою на утвердження прав людини.

Друге ключове поняття дослідження – конституційно-правовий механізм. У межах цієї статті під ним пропонується розуміти впорядковану систему закріплених Конституцією України та конкретизованих у законодавстві норм, принципів, інститутів, процедур і гарантій, через які держава здійснює цілеспрямований правовий вплив на суспільні відносини задля досягнення конституційно значущої мети. Такий механізм не зводиться до сукупності заборон: його утворюють нормативний складник (положення Основного Закону та галузевого законодавства), інституційний складник (органи, наділені відповідними повноваженнями), процесуальний складник (порядок реалізації норм, зокрема через конституційний контроль) та ціннісно-принциповий складник (верховенство права, пропорційність, юридична визначеність), що надає механізму внутрішньої узгодженості.

Отже, конституційно-правовий механізм мінімізації впливу корупції на реалізацію прав людини – це та частина конституційно-правового інструментарію держави, яка діє на рівні Основного Закону та забезпечується конституційним контролем і спрямована на усунення або обмеження як безпосереднього,

так і системного впливу корупції на можливість людини користуватися своїми правами і свободами. Саме через призму цього визначення у наступній частині розглянуто систему таких механізмів та їх складники.

Конституційно-правові механізми мінімізації впливу корупції на реалізацію прав людини утворюють не розрізнений набір заходів, а внутрішньо узгоджену систему, елементи якої діють на різних рівнях правового регулювання. За змістом у цій системі доцільно виокремити нормативний, контрольний, інституційний та міжнародно-правовий складники, поєднані спільними ціннісними засадами верховенства права і пропорційності.

Основу системи становить нормативний складник – положення самого Основного Закону. Стаття 3 Конституції України утворює права і свободи людини як зміст і спрямованість діяльності держави, а стаття 8 закріплює верховенство права; стаття 19 встановлює, що органи державної влади та місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України [1]. Саме ця норма є конституційним антиподом корупції, оскільки виключає використання влади поза межами наданих повноважень і в приватних інтересах. Її доповнюють принцип поділу державної влади (стаття 6), рівність перед законом (стаття 24) та обов'язок кожного неухильно додержуватися Конституції і законів (стаття 68), що разом формують конституційний стандарт доброчесного здійснення публічної влади [1].

Контрольний складник системи забезпечується конституційним контролем, який здійснює Конституційний Суд України. Через перевірку антикорупційного законодавства на відповідність Конституції України цей механізм виконує подвійну функцію: він захищає особу від надмірного або непропорційного втручання у її права, але водночас – як засвідчило Рішення від 27 жовтня 2020 року № 13-р/2020 – здатний і послаблювати антикорупційні гарантії, якщо баланс конкуруючих цінностей оцінено недостатньо виважено [5]. Важливим елементом цього складника є також інститут конституційної скарги (стаття 151-1 Конституції України), який надає особі можливість оскаржити конституційність закону, застосованого в її справі, а отже – і опосередковано захищати свої права від наслідків дефектного правового регулювання у сфері протидії корупції [1].

Інституційний складник утворюють спеціалізовані органи, створені на виконання конституційної функції запобігання корупції, – Національне агентство з питань запобігання корупції, Національне антикорупційне бюро України, Спеціалізована антикорупційна прокуратура, Вищий антикорупційний суд та орган з управління активами. Ключовим превентивним інструментом у їх діяльності є фінансовий контроль та електронне декларування, запроваджені Законом України «Про запобігання корупції» [4]. Показово, що конституційний статус і повноваження цих інституцій самі неодноразово ставали предметом конституційного контролю: питання незалежності та обсягу повноважень антикорупційних органів розглядалися Конституційним Судом України, зокрема у Рішенні від 16 вересня 2020 року № 11-р/2020 щодо окремих положень законодавства про Національне антикорупційне бюро України та у згаданому Рішенні № 13-р/2020 стосовно повноважень Національного агентства з питань запобігання корупції [8; 5]. Це підтверджує, що інституційні гарантії набувають дієвості лише за умови їх узгодженості з конституційними засадами організації влади.

Міжнародно-правовий складник інтегрований у національну систему через статтю 9 Конституції України, за якою чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства [1]. Завдяки цьому Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції [2] та Кримінальна конвенція Ради Європи про боротьбу з корупцією [3] не лише встановлюють міжнародні стандарти, а й безпосередньо визначають зміст національних механізмів, вимагаючи їх ефективності, невідворотності відповідальності та захисту осіб, які повідомляють про корупцію. Усі перелічені складники поєднує ціннісно-принципова основа: верховенство права, юридична визначеність і пропорційність, які не дозволяють жодному з елементів системи діяти ізольовано чи всупереч правам людини. Саме дотримання цих принципів – передусім пропорційності – і стало ключовим питанням у практиці Конституційного Суду України.

Найбільш показово напруга між конституційним контролем та антикорупційною політикою виявилася у Рішенні Конституційного Суду України від 27 жовтня 2020 року № 13-р/2020, ухваленому за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо конституційності окремих положень Закону України «Про запобігання корупції» та Кримінального кодексу України [5]. Цим Рішенням Суд визнав такими, що суперечать Конституції України, статтю 366-1 Кримінального кодексу України, яка передбачала кримінальну відповідальність за декларування недостовірної інформації, а також низку положень Закону № 1700-VII, що стосувалися повноважень Національного агентства з питань запобігання корупції, зокрема щодо контролю та перевірки декларацій, моніторингу способу життя суб'єктів декларування і відкритого доступу до Єдиного державного реєстру декларацій [5].

В основу правових позицій Суду покладено принцип поділу державної влади та гарантії незалежності судової влади. Суд виходив із того, що надання органам виконавчої влади контрольних повноважень, які прямо й безпосередньо впливають на суддів, зокрема суддів системи судуострою та суддів самого Конституційного Суду України, суперечить статті 6, частинам першій, другій статті 126 та частинам першій, другій статті 149 Конституції України, оскільки за стандартами конституціоналізму виключається контроль виконавчої гілки влади над судовою [5]. Водночас Суд не заперечив декларування доходів осіб, які здійснюють публічну владу, як таке, визнавши його беззаперечною вимогою сучасної демократичної держави; неконституційною була визнана не ідея фінансового контролю, а конкретна модель його інституційного та кримінально-правового забезпечення [5].

Другою опорною тезою Рішення став принцип пропорційності юридичної відповідальності. Суд дійшов висновку, що встановлення кримінальної відповідальності за декларування завідомо недостовірних відомостей є надмірним заходом, а негативні наслідки, яких зазнає притягнута до відповідальності особа, непропорційні шкоді, що настала або могла настати внаслідок відповідного діяння [5]. Саме ця оцінка співмірності покарання і шкоди, а не заперечення обов'язку декларування, стала правовою підставою декриміналізації. Тим самим Рішення № 13-р/2020 продемонструвало, що пропорційність є центральним критерієм конституційності антикорупційних обмежень, вона вимагає, щоб втручання у права особи було водночас належним, необхідним і співмірним легітимній меті запобігання корупції.

Практичні наслідки Рішення виявили зворотний бік цього балансу. Декриміналізація статті 366-1 Кримінального кодексу України зумовила закриття численних кримінальних проваджень, а обмеження повноважень Національного агентства з питань запобігання корупції та закриття відкритого доступу до реєстру декларацій тимчасово послабили превентивний механізм, покликаний захищати публічний інтерес і, опосередковано, права громадян від системного впливу корупції.

Рішення викликало гостру критику як національних антикорупційних інституцій, так і міжнародних партнерів, а Європейська комісія «За демократію через право» у своєму терміновому висновку хоча й наголосила на обов'язковості та остаточності рішень органу конституційної юрисдикції, водночас указала на потребу невідкладно відновити відповідальність за недостовірне декларування і повноваження антикорупційних органів [7]. Ця оцінка засвідчила, що надмірне зміщення балансу на користь однієї конституційної цінності – навіть такої вагомий, як незалежність судової влади, здатне непропорційно послабити інші, зокрема ефективність державного механізму захисту прав людини від корупції.

Законодавче реагування підтвердило, що конституційно-правовий механізм є динамічним і передбачає взаємодію конституційного контролю та законотворчості. Законом України від 4 грудня 2020 року № 1074-ІХ відповідальність за недостовірне декларування було відновлено через окремі статті 366-2 і 366-3 Кримінального кодексу України з урахуванням критеріїв пропорційності – зокрема шляхом диференціації складів правопорушень і підвищення порогів криміналізації [6]. Отже, правові позиції Конституційного Суду України у справі № 13-р/2020 доцільно оцінювати не як заперечення антикорупційної політики, а як вимогу її конституційно виваженого оформлення: держава зобов'язана досягати цілей запобігання корупції засобами, що витримують перевірку принципами верховенства права, юридичної визначеності та пропорційності, узгоджуючи захист прав окремої особи із захистом прав невизначеного кола осіб, яким загрожує корупція.

Європейська інтеграція перетворює антикорупційну діяльність держави з питання внутрішнього політичного вибору на міжнародно-правове зобов'язання та критерій набуття членства, а отже – на потужний зовнішній чинник розвитку конституційно-правових механізмів. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом закріпила верховенство права, ефективне врядування та боротьбу з корупцією як спільні цінності й напрями співробітництва, надавши цим зобов'язанням міжнародно-договірний характеру [9]. Через статтю 9 Конституції України ці стандарти інтегровано в національну правову систему, що зробило їх обов'язковим орієнтиром для розвитку внутрішнього законодавства [1].

Політико-правова динаміка останніх років надала цьому чиннику інституційної визначеності. Отримавши 23 червня 2022 року статус кандидата на членство в Європейському Союзі, Україна 25 червня 2024 року офіційно розпочала переговори про вступ, у вересні 2025 року завершила скринінг національного законодавства на відповідність праву Європейського Союзу, а 15 червня 2026 року відкрила перший переговорний кластер – «Основи процесу вступу» (Fundamentals). Показовим для нашого дослідження є сам зміст зазначеного кластера: він об'єднує верховенство права, функціонування демократичних інститутів, реформу державного управління, незалежність судової влади,

основоположні права людини та боротьбу з корупцією. Тим самим на наднаціональному рівні підтверджено висхідну тезу статті – антикорупційна політика розглядається не ізольовано, а як органічний складник верховенства права та захисту прав людини.

Особливе значення має принцип, за яким кластер «Основи» відкривається першим і закривається останнім. Він означає, що прогрес у сфері протидії корупції та захисту прав людини супроводжуватиме весь переговорний процес, а реформи в цій царині мають набути незворотного характеру незалежно від зміни політичної кон'юнктури. У такий спосіб європейська інтеграція виконує функцію зовнішнього «якоря» для національних конституційно-правових механізмів, оскільки вона підвищує стандарти їх ефективності, стримує спроби послаблення антикорупційних гарантій і надає додаткову опору незалежності відповідних інституцій. Водночас цей зовнішній каркас діє результативно лише за наявності внутрішньої політичної волі та належних конституційних запобіжників.

Практика засвідчує наявність обох аспектів цієї взаємодії. З одного боку, серед вимог кластера – забезпечення реальної результативності в справах щодо корупції на найвищому рівні та зміцнення інституційної незалежності антикорупційних органів, що безпосередньо працює на захист прав громадян від системного впливу корупції. З іншого боку, спроби звуження повноважень чи незалежності антикорупційних інституцій, як засвідчили події 2025 року, коли ухвалення закону про обмеження самостійності антикорупційних органів викликало суспільний спротив і подальше відновлення попереднього стану, наочно демонструють, що самостійність цих органів є питанням конституційного ладу та верховенства права, а не лише поточної адміністративної організації.

Європейська інтеграція в таких ситуаціях виступає додатковою гарантією збереження і відновлення дієвості механізмів. Отже, євроінтеграційний чинник не просто підвищує планку вимог до антикорупційної політики, а й закріплює конституційно-правові механізми мінімізації впливу корупції на реалізацію прав людини, вимагаючи їх узгодження на рівні Основного Закону – насамперед у частині незалежності судової влади та антикорупційних органів, пропорційності обмежень і прозорості публічної влади. Саме ці напрями узгодження й визначають зміст пропозицій щодо удосконалення відповідних механізмів.

Проведений аналіз дає підстави визначити кілька взаємопов'язаних напрямів удосконалення конституційно-правових механізмів мінімізації впливу корупції на реалізацію прав людини, спільним знаменником яких є узгодження антикорупційної та правозахисної функцій держави на засадах верховенства права та пропорційності.

Першочерговим є посилення конституційних гарантій незалежності антикорупційних інституцій. Досвід 2020 та 2025 років засвідчив, що інституційна самостійність органів запобігання і протидії корупції залишається вразливою, доки вона забезпечується переважно на рівні звичайного закону і може бути звужена черговими законодавчими змінами. Підвищення рівня нормативного закріплення статусу та гарантій незалежності цих органів, а також визначеність процедур призначення й звільнення їх керівництва зменшили б залежність механізму від політичної кон'юнктури. Водночас таке посилення має здійсню-

ватися з дотриманням правових позицій Конституційного Суду України щодо неприпустимості контролю виконавчої влади над судовою, тобто з чітким розмежуванням повноважень стосовно суддів системи судоустрою та суддів органу конституційної юрисдикції [5].

Не менш важливим є забезпечення пропорційності антикорупційних обмежень та юридичної відповідальності. Законодавче регулювання у сфері фінансового контролю й декларування має від початку відповідати критеріям належності, необхідності та співмірності, сформульованим у практиці Конституційного Суду України, аби відповідні норми витримували перевірку конституційністю та не створювали ризику повторної декриміналізації чи скасування [5]. Це стосується як диференціації складів правопорушень і порогів відповідальності, так і співмірності санкцій характеру та тяжкості діяння.

Окремого узгодження потребує співвідношення прозорості публічної влади та приватності суб'єктів декларування. Відкритість Єдиного державного реєстру декларацій є дієвим інструментом громадського контролю і, опосередковано, захисту прав громадян від корупції, проте вона має поєднуватися з належними гарантіями захисту персональних даних. Оптимальним є розв'язання, за якого публічний доступ зберігається в обсязі, необхідному для досягнення легітимної мети запобігання корупції, з розумними винятками щодо відомостей, розголошення яких створює непропорційні ризики для приватного життя чи безпеки особи. Такий підхід відповідає логіці пропорційності та узгоджує конкуруючі конституційні цінності без знецінення жодної з них.

Самостійним напрямом є розвиток правозахисної складової антикорупційних механізмів. Ідеться про послідовне утвердження розуміння протидії корупції як засобу забезпечення рівного доступу до правосуддя, публічних послуг і соціальних благ, а також про зміцнення інституту викривачів корупції, передбаченого Законом України «Про запобігання корупції», який поєднує захист прав особи, що повідомляє про корупцію, із загальним інтересом суспільства [4]. Дієвий захист викривачів прямо працює на реалізацію прав людини, оскільки усуває корупційні перешкоди в діяльності публічної влади.

Нарешті, удосконалення механізмів передбачає підвищення якості взаємодії конституційного контролю та законотворчості. Досвід конституційної кризи 2020 року показав, що уникнути різких коливань правового регулювання можна завдяки ретельному конституційному опрацюванню антикорупційних законопроектів ще на стадії їх підготовки, зокрема з урахуванням висновків Європейської комісії «За демократію через право» [7], а також через послідовну гармонізацію національного законодавства з правом Європейського Союзу в межах кластера «Основи», що надає реформам незворотного характеру [9]. Реалізація зазначених напрямів у їх сукупності здатна забезпечити такий стан конституційно-правових механізмів, за якого запобігання корупції та захист прав людини не протиставляються, а взаємно посилюють одне одного.

Висновки. Проведене дослідження підтверджує, що корупція є не лише економічною та управлінською проблемою, а й безпосередньою загрозою реалізації прав людини, оскільки підмінює загальний інтерес, задля якого існує публічна влада, приватною вигодою і тим самим порушує рівність перед законом, доступ до правосуддя та можливість користуватися соціальними й економічними правами. З огляду на це запобігання

корупції має розглядатися як конституційно-правова передумова ефективного здійснення прав і свобод людини, а протидія їй становить не лише правоохоронну, а й правозахисну функцію держави.

Конституційно-правовий механізм мінімізації впливу корупції на реалізацію прав людини визначено як ту частину конституційно-правового інструментарію держави, яка діє на рівні Основного Закону, забезпечується конституційним контролем і спрямована на усунення або обмеження як безпосереднього, так і системного впливу корупції на можливість людини користуватися своїми правами. Такий механізм утворює узгоджену систему нормативного, контрольного, інституційного та міжнародно-правового складників, поєднаних ціннісною основою верховенства права, юридичної визначеності та пропорційності.

Аналіз правових позицій Конституційного Суду України, насамперед сформульованих у Рішенні від 27 жовтня 2020 року № 13-р/2020, засвідчив подвійну роль конституційного контролю: він здатний як захищати особу від непропорційного втручання у її права, так і, за недостатньо виваженого оцінювання конкуруючих цінностей, послаблювати антикорупційні гарантії. Центральним критерієм конституційності антикорупційних обмежень є принцип пропорційності, який вимагає, щоб втручання у права особи було водночас належним, необхідним і співмірним меті запобігання корупції. Наступне законодавче реагування підтвердило, що конституційно-правовий механізм є динамічним і передбачає узгоджену взаємодію конституційного контролю та законотворчості.

Установлено, що європейська інтеграція є вагомим чинником розвитку зазначених механізмів. Включення боротьби з корупцією до кластера «Основи процесу вступу» поряд із верховенством права, незалежністю судової влади та основоположними правами підтверджує розуміння антикорупційної політики як складника захисту прав людини, а принцип незворотності реформ надає національним механізмам додаткової стійкості. Водночас зовнішній інтеграційний каркас діє результативно лише за наявності внутрішньої політичної волі та належних конституційних запобіжників.

За результатами дослідження обґрунтовано напрями удосконалення конституційно-правових механізмів: посилення конституційних гарантій незалежності антикорупційних інституцій із дотриманням розмежування щодо судової влади; забезпечення пропорційності антикорупційних обмежень і відповідальності; узгодження прозорості публічної влади з приватністю суб'єктів декларування; розвиток правозахисної складової, зокрема інституту викривачів корупції; а також підвищення якості взаємодії конституційного контролю та законотворчості з урахуванням європейських стандартів. Реалізація цих напрямів у їх сукупності здатна забезпечити такий стан конституційно-правових механізмів, за якого запобігання корупції та захист прав людини не протиставляються, а взаємно посилюють одне одного, що й відповідає меті утвердження прав людини як найвищої соціальної цінності.

Література:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр> (дата звернення: 03.07.2026).

2. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31 жовтня 2003 р. : ратифікована Законом України від 18 жовтня 2006 р. № 251-V. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16 (дата звернення: 01.07.2026).
3. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією (ETS № 173) від 27 січня 1999 р. : ратифікована Законом України від 18 жовтня 2006 р. № 252-V. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_101 (дата звернення: 01.07.2026).
4. Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 49. Ст. 2056. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18> (дата звернення: 02.07.2026).
5. Рішення Конституційного Суду України від 27 жовтня 2020 р. № 13-р/2020 у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України «Про запобігання корупції», Кримінального кодексу України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-20> (дата звернення: 01.07.2026).
6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення відповідальності за декларування недостовірної інформації та неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування : Закон України від 4 грудня 2020 р. № 1074-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2021. № 15. Ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/-20> (дата звернення: 05.07.2026).
7. Терміновий спільний висновок Європейської комісії «За демократію через право» (Венеційської комісії) та Генерального директорату з прав людини і верховенства права Ради Європи щодо законодавчої ситуації, пов'язаної з антикорупційними механізмами, у світлі Рішення Конституційного Суду України № 13-р/2020, CDL-AD(2020)038, від 11 грудня 2020 р. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/bddc77fbf7f0844888dd_file.pdf (дата звернення: 01.07.2026).
8. Рішення Конституційного Суду України від 16 вересня 2020 р. № 11-р/2020 у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-20> (дата звернення: 02.07.2026).
9. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : ратифікована Законом України від 16 вересня 2014 р. № 1678-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (дата звернення: 01.07.2026).

Solodka I. Constitutional and legal mechanisms for



Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

minimizing the impact of corruption on the realization of human rights

Summary. The article is devoted to the study of constitutional and legal mechanisms for minimizing the impact of corruption on the realization of human rights in Ukraine. The purpose of the work is to reveal the concept and the system of such mechanisms and to determine ways of their improvement in the context of European integration. It is substantiated that corruption constitutes a direct threat to constitutional rights and freedoms, since it distorts the functioning of public authorities, undermines the equality of citizens before the law, the right to judicial protection and the ability to exercise social and economic rights. Accordingly, the prevention of corruption is considered not only as a component of state policy, but also as a constitutional and legal precondition for the effective exercise of human rights.

The author analyses the normative basis of the state's anti-corruption activity, in particular the provisions of the Constitution of Ukraine and the Law of Ukraine "On Prevention of Corruption", as well as Ukraine's international obligations arising from the United Nations Convention against Corruption and the acts of the Council of Europe. Particular attention is paid to the constitutional dimension of anti-corruption policy through the case law of the Constitutional Court of Ukraine. Drawing on the Decision of the Constitutional Court of Ukraine of 27 October 2020 No. 13-r/2020, it is demonstrated that constitutional and legal mechanisms are capable both of protecting human rights against corruption-related abuses and, when improperly applied, of weakening the relevant safeguards. The ways of restoring the balance between the protection of human rights and the goals of corruption prevention are examined, including through legislative response and with regard to the conclusions of the European Commission for Democracy through Law.

It is concluded that competing constitutional values – the public interest in transparency, the privacy of declaring subjects, the independence of the judiciary and the inevitability of liability – must be reconciled on the basis of proportionality. Proposals are formulated for improving the constitutional and legal mechanisms for minimizing the impact of corruption on the realization of human rights in the conditions of Ukraine's European integration progress.

Key words: constitutional and legal mechanisms, corruption, human rights, corruption prevention, constitutional review, Constitutional Court of Ukraine, electronic declaration, European integration.

Дата першого надходження статті до видання: 10.07.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 01.08.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 10.09.2026